

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

О.С. ЧМИР,
д.е.н., професор, НДЕІ,
О.Ф. МИХАЙЛЕНКО,
к.е.н., доцент, НДЕІ,
С.В. ЗАХАРІН,
к.е.н., доцент, НДЕІ

Комплексне оцінювання структурних зрушень в економіці

У статті уточнено поняття структурних змін та структурних зрушень в економіці та запропоновано новий підхід до їх комплексного оцінювання на основі системи показників, що характеризують відповідність змін стратегічним цілям суспільства.

Ключові слова: структурні зміни, структурні зрушення, прогресивність структурних змін/зрушень, коефіцієнт прогресивності структурних змін, оцінювання структурних змін/зрушень.

В статье уточнено понятие структурных изменений и структурных сдвигов в экономике и предложен новый подход к их комплексной оценке на основе системы показателей, характеризующих соответствие изменений стратегическим целям общества.

Ключевые слова: структурные изменения, структурные сдвиги, прогрессивность структурных изменений/сдвигов, коэффициент прогрессивности структурных изменений, оценивание структурных изменений/сдвигов.

In the article the concept of structural changes and structural shifts of economy is specified and the new method of complex estimation of their progressiveness on the basis of system of indicators which characterize conformity of changes to society strategic targets is offered.

Keywords: structural changes, structural shifts, progressiveness of structural changes/shifts, factor of progressiveness of structural changes, estimation of structural changes/shifts.

Постановка проблеми. Динамічність сучасного розвитку суспільства значно посилює вимоги до швидкості та адекватності цілеспрямованого управлінського впливу з боку держави на перебіг соціально-економічних процесів. Розроблення та імплементація нових управлінських підходів у цій сфері є надзвичайно актуальними для України. Це обумовлюється, зокрема, певною фрагментарністю державної економічної політики, її недостатньою узгодженістю із задекларованими у державних стратегічних і програмних документах цілями, практичною відсутністю стратегічного контролю за структурними змінами, що відбуваються в економіці під впливом державного регулювання та інших чинників.

Процес розвитку економіки – це водночас і процес її структурних змін. Структурні зміни в економіці часом є наслідком, а часом самі спричиняють введення нових «правил гри» у вигляді законів і правових актів. У результаті змінюються моделі поведінки економічних суб'єктів і характер соціально-економічних відносин в цілому. «Вбудовані» інституціональні механізми можуть підсилювати або гальмувати економічний розвиток, надавати йому позитивного (прогресивного) або небажаного (регресивного) спрямування. Дані тенденції можна відстежити шляхом моніторингу, аналізу та інтерпретації структурних змін в економіці, які в разі формування усталених тенденцій спричиняють суттєві якісні перетворення, що являють собою структурні зрушення.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. В економічній теорії існує певна невизначеність у трактуванні по-

нять структурних змін і структурних зрушень, а для їх оцінювання та аналізу тенденцій, що їх супроводжують, використовуються різні методи [1–4]. По-різному вчені розуміють критерії відбору варіантів стратегічних рішень при аналізі альтернативних варіантів соціально-економічного розвитку, природу структурних зрушень, їх значення, взаємозв'язок структурних змін у споживанні, нагромадженні та макроекономічній динаміці, функції з управління ними [5–9]. З дослідженням структурних змін тісно пов'язане вивчення категорій сталого розвитку [10–13], економічної безпеки [14–16], конкурентоспроможності [17–19] тощо. Сказане робить актуальним поглиблення досліджень з питань оцінювання структурних змін та управління структурними зрушеннями.

Метою даної *статті* є розроблення наукових підходів до комплексного оцінювання структурних зрушень в економіці країни.

Виклад основного матеріалу. Структурний аспект розвитку проявляється через кількісний ріст, який по мірі накопичення спричиняє якісні зміни. В економічній теорії існує невизначеність між поняттями структурних змін і структурних зрушень. Найчастіше ці дефініції вживаються як синоніми [1].

Л.А. Беркович визначає структурні зрушення як «зміну пропорцій економічної системи, що відбувається під впливом всіх структуроутворюючих факторів» [2].

Л.І. Лопатніков розглядає структурні зрушення в економіці як зміни в структурі економічної системи під впливом різних економічних і позаекономічних факторів. Вони вимірюються, на його думку, за допомогою таких характеристик, як співвідношення темпів зростання й приросту економічних показників окремих структурних підрозділів (галузей, секторів тощо), або зміни в частках цих підрозділів у загальному обсязі суспільного виробництва. Прогресивними структурними зрушеннями дослідник вважає такі, які зрештою призводять до підвищення довгострокової ефективності економічної системи [3].

О.Ю. Красильников заперечує, що будь-яка зміна структури може трактуватись як структурне зрушення. Виходячи з тлумачення слова «зрушення» (помітна, значна зміна в стані та у розвитку чогось) дослідник пропонує розглядати структурні зміни лише в контексті зміни кількісних параметрів взаємозв'язків між елементами системи, а якісні зміни, обумовлені нерівномірною динамікою співвідношення їхніх кількісних характеристик, вважати структурним зрушенням [4].

Ми схильні погодитися з такою позицією, оскільки саме якісні ефекти, що стали результатом накопичення критичного обсягу певних процесів зі зміни економічної структури, можуть розглядатися під кутом зору відповідності встановленим цілям соціально-економічним розвитку. Однак процес управління економічним розвитком передбачає не лише встановлення цілей, а й розробку заходів щодо їх досягнення, реалізацію цих заходів, контроль їх реалізації, зокрема – з точки зору наближення до цільового стану, а також коригування цілей відповідно до змін середовища, у якому функціо-

нує система. Ці задачі потребують постійного моніторингу саме кількісних змін, що відбуваються в економічній структурі. У цьому сенсі варто розрізняти зміни у структурі економіки за їхніми масштабами та функціональним впливом.

Надалі ми будемо вважати структурними змінами кількісні зміни в показниках, що характеризують структуру економіки, а якісні зміни стану системи, викликані накопиченням критичного обсягу структурних змін, – структурними зрушеннями.

Крім того, структурні зміни можуть носити короткостроковий характер і бути пов'язаними з циклічними коливаннями, заходами державного регулювання, зміною ринкової кон'юнктури тощо. Якщо ж вони набувають сталого характеру у довгостроковому періоді (наприклад, три і більше років поспіль), в цьому разі ми вважаємо за доцільне вживати термін «структурні зрушення». Отже, вживання категорій «структурні зміни» та «структурні зрушення» пропонуємо ставити у залежність від контексту та характеру економічних процесів.

Для комплексного оцінювання структурних змін зазвичай використовуються: ряди динаміки, які демонструють рух явища у часі; міжкраїнові та міжрегіональні порівняння, що відображають розподіл явища у просторі; показники ефективності, які дають можливість проаналізувати явище в аспекті співвідношення його результату до затрат, що були здійснені для його отримання. Проте досі не сформовано єдиного загальноприйнятого методичного підходу, який дозволив би дати комплексну і однозначну оцінку структурним змінам, що відбуваються, в контексті їх відповідності стратегічним цілям соціально-економічного розвитку держави.

Виходячи з сучасних уявлень про зміст і стратегічні орієнтири державної економічної політики структурна трансформація економіки має здійснюватися в напрямі збільшення частки доданої вартості (ВДВ) у структурі валового випуску, оскільки ВДВ в економічному сенсі втілює у собі сукупність доходів суспільства: прибуток, заробітну плату та податки. Останні після їх перерозподілу через державний бюджет значною частиною також становитимуть доходи певних верств населення. Таким чином, зростання частки доданої вартості (ВДВ) у структурі валового випуску можна вважати такою характеристикою національної економіки, яка відповідає інтересам всього суспільства.

На наш погляд, прогресивність структурних змін – це характеристика, яка відображає відповідність напрямку руху структурних змін, що відбулися, стратегічним цілям суспільства.

До основних стратегічних цілей розвитку суспільства, заснованого на гуманітарних цінностях та принципах ефективності соціально-економічної моделі, відносяться:

- підвищення ефективності суспільного виробництва і споживання, що виражається у зростанні частки новоствореної вартості у валовому випуску продукції (як це було обґрунтовано вище);

- зростання тривалості життя (що є результатом підвищення якості життя – покращання екології, охорони здо-

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

ров'я, підвищення суспільної безпеки, оздоровлення способу життя населення);

– зростання зайнятості населення (що є результатом розвитку економіки, який забезпечує розширення сфери прикладання праці);

– зростання реальних доходів населення (що відображає не лише динаміку номінальних доходів, а й рівня цін, тобто напряму стосується рівня життя населення та стану внутрішнього попиту);

– забезпечення соціальної справедливості при розподілі національного багатства (що має непересічне значення для формування довіри до влади, яка, в свою чергу, формує політичну і соціально-економічну стабільність у суспільстві, визначає розвиток його демократичних засад).

Отже, якщо у процесі оцінювання структурних змін відзначається позитивна динаміка всіх показників, що відображають вищезазначені явища, слід констатувати прогресивний характер структурних змін. Якщо відбувається зростання показника, що характеризує структурні зміни та декількох інших з наведеного переліку, можна говорити лише про прогресивні тенденції в окремих складових суспільного життя. Такий стан є підставою для розроблення і реалізації дій, спрямованих на виправлення ситуації в інших складових суспільного розвитку. Якщо ж перший показник демонструє негативну динаміку, слід зробити висновок про негативні (регресивні) структурні зміни в економіці.

Коли прогресивні чи регресивні структурні зміни носять стабільний довгостроковий характер (спостерігаються 3 роки і більше, тобто перевищують загальноприйнятий в управлінській практиці «короткостроковий період») – це є індикатором переходу кількісних структурних змін у відповідні якісні структурні зрушення. Даний підхід схематично поданий у таблиці.

Якщо зміни спрямовані на реалізацію цілей суспільства, їх слід вважати прогресивними. Як основний показник, який міг би характеризувати таку спрямованість і водночас ефективність структурної політики, що реалізується, пропонуємо застосувати розроблений нами «коефіцієнт прогресивності структурних змін».

В основу даного показника ми покладемо динаміку частки доданої вартості (тобто суми оплати праці найманих працівників, податків на виробництво та імпорт, субсидій на виробництво, валового прибутку, змішаного доходу) у структурі випуску за видами економічної діяльності. Даний коефіцієнт при його розгляді за певний проміжок часу буде відображати процес зростання/зменшення частки сукупного доходу суспільства при виробництві та реалізації суспільного продукту.

На основі цих даних розраховується узагальнений коефіцієнт прогресивності структурних змін в економіці як результат множення приведених коефіцієнтів прогресивності структурних змін за видами економічної діяльності. При цьому приведений коефіцієнт окремого виду економічної діяльності прирівнюється до одиниці, якщо відносна зміна частки доданої вартості у структурі випуску за цим видом економічної діяльності дорівнює або перевищує 1. Натомість якщо зазначений показник менший за одиницю, то приведений коефіцієнт окремого виду економічної діяльності прирівнюється до значення коефіцієнту прогресивності структурних змін.

Комплексне оцінювання структурних змін має супроводжуватися відповідним аналізом факторів, які вплинули на динаміку основного та супутніх показників. Для цього, зокрема, може аналізуватись динаміка змін окремих структурних елементів доданої вартості у загальній структурі випуску, в тому числі у розрізі видів економічної діяльності. Це в сукупності дозволить опрацьовувати систему заходів, спрямованих на підвищення рівня прогресивності структурних змін в економіці.

Запропонований нами підхід дозволяє також проаналізувати якість структурних змін в окремих секторах економіки. Йдеться, зокрема, про визначені у стратегічних та програмних документах пріоритети та галузі, що мають високий технологічний рівень виробництва.

Для здійснення такого аналізу пропонуємо розраховувати коефіцієнти прогресивності структурних змін на основі вибірки видів економічної діяльності, які:

Варіанти комбінацій показників для аналізу структурних змін та їх інтерпретація

Показники	Варіант 1: регресивні структурні зміни в економіці	Варіант 2: прогресивні тенденції в окремих складових суспільного життя	Варіант 3: прогресивні структурні зміни в економіці	Варіант 4: прогресивні структурні зрушення в економіці	Тенденція тримається від трьох років поспіль
1. Показник, що характеризує структурні зміни (коефіцієнт прогресивності структурних змін)	–	+	+	+	
2. Очікувана тривалість життя при народженні	-/+/=	-/+/=	+/=	+/=	
3. Зайнятість населення	-/+/=	-/+/=	+/=	+/=	
4. Реальні доходи населення	-/+/=	-/+/=	+/=	+/=	
5. Показник, що характеризує соціальну справедливість у розподілі доходів (відношення 20% населення з найбільшими доходами до 20% населення з найменшими доходами)	-/+/=	-/+/=	+/=	+/=	

Примітки:

+ – покращення значення показника порівняно з попереднім роком;

– – погіршення значення показника порівняно з попереднім роком;

= – значення показника порівняно з попереднім роком не змінилося.

Складено авторами.

- визнані як пріоритетні чинними стратегічними та програмними документами уряду і Верховної Ради України;
- належать до складу високо- та середньовисокотехнологічних видів економічної діяльності.

Особливістю пропонованого аналізу окремих сфер діяльності є те, що для оцінювання прогресивності структурних змін у них додатково не залучаються показники очікуваної тривалості життя при народженні, індексу рівня зайнятості, індексу реальних доходів на душу наявного населення, децильного коефіцієнту нерівномірності доходів.

Є відмінність і в інтерпретації отриманих результатів. Так, структурні зрушення у пріоритетних та високо- і середньовисокотехнологічних видах економічної діяльності пропонуємо визнавати прогресивними, якщо: трирічна динаміка відповідних коефіцієнтів прогресивності структурних змін є позитивною та якщо вона випереджає коефіцієнт прогресивності структурних змін в економіці.

За результатами проведеного аналізу здійснюється формування пропозицій щодо подальшого удосконалення структурно-інвестиційної політики як на рівні національної економіки, так і на рівні окремих галузей.

Вказані пропозиції мають враховувати:

- основні індикатори розвитку економіки та її галузей, визначені у стратегічних і програмних документах;
- прогнозні показники розвитку економіки або окремих галузей з урахуванням очікуваної кон'юнктури зовнішнього та внутрішнього ринку, а також прогнозу попиту на ключову продукцію;
- наявні бюджетні обмеження.

Запропонований підхід дає змогу здійснювати регулярний моніторинг структурних змін та оцінювання структурних зрушень як важливого індикатора стану національної економіки та ефективності державної економічної політики, а також визначати чинники, які впливають на стан і динаміку структурних трансформацій, що в сукупності повинно стати базою для розроблення заходів, спрямованих на забезпечення прогресивних структурних зрушень економіки в інтересах всього суспільства.

Підтримка тенденції збільшення частки доданої вартості у структурі валового випуску можлива лише внаслідок реалізації виваженої інвестиційної політики, при якій інвестиційні ресурси спрямовуються на інтенсифікацію використання факторів виробництва (закупівлю та впровадження новітніх технологій, відтворення людського потенціалу, реалізацію інновацій тощо).

Таким чином, оцінювання структурних змін, на наш погляд, має забезпечувати:

- виявлення основних співвідношень між окремими елементами економічної системи;
- оцінка сталості виявлених тенденцій;
- визначення характеру процесів, що відбуваються;
- аналіз причин, що вплинули на характер структурних змін як в економіці в цілому, так і в її окремих сегментах;

– аналіз структурних змін у сферах, що головним чином визначають якість і динаміку соціально-економічного розвитку країни (зокрема, у високо- та середньовисокотехнологічному секторі економіки та у сферах, що визначені як пріоритетні);

– формування пропозицій щодо цільового регулювання процесів структурних змін в економіці, спрямованих на досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку.

Отже, оцінювання структурних змін в економіці має бути орієнтоване на виявлення ключових тенденцій динаміки пропорційних співвідношень та здійснення їх економічної інтерпретації, що в комплексі забезпечить більш високий рівень обґрунтованості управлінських рішень в рамках державної структурної політики.

Подальші дослідження з проблеми оцінювання структурних змін мають бути спрямовані на удосконалення системи показників для здійснення комплексного аналізу, на розвиток методичних засад поглибленого вивчення факторів, що впливають на динаміку економічної структури, а також побудову алгоритму управління структурними змінами в напрямі підвищення міжнародної конкурентоспроможності економіки України та якості життя її населення.

Висновки

Таким чином, нами теоретично обґрунтовані й належним чином описані основні методичні положення, які доцільно застосовувати у процесі оцінювання структурних змін в економіці. Дослідження у цьому напрямку буде продовжене [20], що дозволить провести комплексну апробацію зазначених методичних підходів та з'ясувати, чи мають місце в Україні позитивні структурні зрушення як у розрізі окремих видів економічної діяльності, так і їх виокремлених груп (у тому числі за загальнодержавними пріоритетами, у залежності від технологічного рівня виробництва тощо). Аналіз отриманих результатів може бути покладений в основу формування державної стратегії соціально-економічного (у тому числі інвестиційного) розвитку, а також використаний при розробленні пропозицій до стратегічних і програмних документів у галузі економічної політики в частині здійснення структурних змін, забезпечення інвестиційного розвитку, формування нових або підтримання раніше заявлених галузевих пріоритетів.

Література

1. Завиславска Д. Влияние структурных изменений на эффективность производства: дис. д-ра экон. наук / Завиславска Д. – М., 1990. – 290 с.
2. Беркович Л.А. Взаимосвязь процессов интенсификации производства и структурных сдвигов в экономике (на примере США): дис. канд. экон. наук: 08.00.01 / Беркович Л.А. – Новосибирск, 1989. – 196 с.
3. Лопатников Л.И. Экономико-математический словарь / Л.И. Лопатников // Словарь современной экономической науки. – 5-е изд., перераб. и доп. – М.: Дело, 2003. – 520 с.

4. Красильников О.Ю. Эффективность структурных сдвигов в экономике / О.Ю. Красильников // Структурные сдвиги в экономике. – Саратов: Изд-во СГУ, 2001. – 200 с.
5. Крючкова І.В. Монографія «Структурні чинники розвитку економіки України». – К.: Наукова думка, 2004. – 317 с.
6. Демченко С.К. Структурные изменения в экономике и макроэкономическая динамика / С.К. Демченко // Проблемы современной экономики. – 2008. – №2 (26).
7. Якубовський М.М. Структурна перебудова економіки України: проблеми, цілі, пріоритети / М.М. Якубовський, О.Л. Феценко // Формування ринкових відносин в Україні: Зб. наук. праць. – К., 2001. – Вип. 14 – С. 3–25.
8. Чистов В. Державне регулювання економіки [Електронний ресурс] / В. Чистов // Українська електронна бібліотека. – Режим доступу: <http://libr.org.ua/book/95/2722.html>
9. Феценко О.Л. Оцінка ефективності та регулювання структурних зрушень промислового виробництва: дис. ... канд. экон. наук: 08.07.01 / Феценко О.Л.. – К., НДЕІ, 2004. – 181 с.
10. Економічний простір і динаміка розвитку продуктивних сил України: теоретико-методологічні основи дослідження / Ред.: Б.М. Данилишин; Рада по вивч. продукт. сил України НАН України. – К., 2008. – 220 с. – Бібліогр.: с. 211–217. – ISBN 978-966-02-4881-6. – укр.
11. Концепція і стратегія розвитку та розміщення продуктивних сил України / Ред.: С.І. Дорогунцов; Б.М. Данилишин; НАН України. Рада по вивченню продукт. сил України. – К., 2003. – 284 с.: табл. – ISBN 966-02-3008-7. – укр.
12. Хоменко Я.В. Стратегія сталого економічного зростання регіонів України: монографія / Я.В. Хоменко; наук. ред. О.С. Чмир / НДЕІ Мінекономіки України. – Донецьк: ТОВ «ДРУК-ІНФО», 2008. – 389 с.
13. Павловський М.А. Макроекономіка перехідного періоду: Український контекст / Михайло Антонович Павловський. – К.: Техніка, 1999. – 334 с.
14. Мунтіян В.І. Економічна безпека України. – К.: Вид-во КВІЦ, 1999. – 464 с.
15. Кваша Т.К. Підходи до визначення індикаторів економічної безпеки / Т.К. Кваша // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць. – 2009. – №10(101).
16. Кваша Т.К., Степашко В.С. Застосування експертного опитування для визначення сучасних загроз економічній безпеці України // Науково-технічна інформація. – К.: Український інститут науково-технічної і економічної інформації, 2008. – №2. – С. 8–15. – С. 37–44.
17. Крючкова І.В. Підвищення конкурентоспроможності економіки України як фактор стабільного та динамічного розвитку. Розділ монографії «Конкурентоспроможність: країна, регіон, підприємство». Рада конкурентоспроможності України. Київ. – 2006. – С. 45–56.
18. Манцуров І.Г. Методологія статистичного оцінювання економічного зростання та конкурентоспроможності країни: дис. д-ра экон наук: 08.03.01 / Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана – К., 2006. – 439 [16]арк.: рис., табл. – арк. 400–422.
19. Полунеев Ю.В. Технологія економічного прориву: конкурентоспроможність країни та визначення стратегічних орієнтирів / Полунеев Ю.В. // Демографія та соціальна економіка. – 2008. – №2. – С. 29–41. – Бібліогр.: 5 назв. – укр.
20. Розроблення пропозицій щодо формування державної інвестиційної політики та механізму її реалізації відповідно до визначених пріоритетів: звіт про НДР (проміжний): 1.3–11 / Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економіки України; кер. О.Ф. Михайленко; викон. О.С. Чмир, С.В. Захарін та ін. – 2011. – 104 с. – № ДР 0111U006023.

О.Ю. РУДЧЕНКО,
д.е.н., професор, НДЕІ Мінекономрозвитку України,
М.М. ШКІЛЬНЯК,
д.е.н., професор, Регіональне відділення Фонду держмайна Тернопільської області,
Н.Ю. РОМАНОВСЬКА,
аспірант, НДЕІ,
І.П. СІНГАЄВСЬКИЙ,
аспірант, НДЕІ

Концептуальні питання реформування моделі управління об'єктами державної власності в Україні

У статті розглядаються концептуальні питання реформування моделі управління об'єктами державної власності в Україні з урахуванням іноземного досвіду.

Ключові слова: об'єкти державної власності, модель управління, іноземний досвід.

В статье рассматриваются концептуальные вопросы реформирования модели управления объектами госу-

дарственной собственности в Украине с учетом зарубежного опыта.

Ключевые слова: объекты государственной собственности, модель управления, зарубежный опыт.

In his article author considers conceptual questions in reforming the model of management of the objects that are in state property in Ukraine taking into account international experience.